

DOLINA RADOVNA, NEKATERE NJENE NARAVNE VREDNOTE IN OBJEKTI KULTURNE DEDIŠČINE

Tea Lukan Klavžer

UDK: 719:728.6(497.4)

719:502(497.4)

COBISS: 1.04

IZVLEČEK

Dolina Radovna, nekatere njene naravne vrednote in objekti kulturne dediščine

Povod za nastanek članka je bilo nedavno odprtje obnovljene Pocarjeve domačije, bisera ljudske arhitekture v Zgornji Radovni. Javni zavod Triglavski narodni park jo je pred leti odkupil, kranjski Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine pa je kulturni spomenik z veliko prizadevanja spomeniško uredil in muzejsko opremil, tako da obiskovalcem dokumentira stavbno dediščino preteklih stoletij in bivanje v njej.

ABSTRACT

Radovna valley – Some of its natural values and objects of cultural heritage

The reason for this article was a recent opening of a renovated Pocar's home which is a pearl of a folk architecture in Zgornja Radovna. Public institution Triglav National Park bought it a few years ago. With a great effort Institute of natural and cultural heritage conservation from Kranj renovated and equipped this cultural monument which represents a document of a building heritage of past centuries.

AVTORICA

Tea Lukan Klavžer

Naziv: univerzitetni diplomirani geograf in etnolog

Naslov: Triglavski narodni park, Kidričeva cesta 2, 4260 Bled

Telefon: +386 (0)64 741 188

E-pošta: tea.lukan-klavzer@tnp.gov.si

DOLINA RADOVNE

V apnenčaste vzhodne Julijske Alpe so v smeri od jugozahoda proti severovzhodu globoko vrezane tri, v zgornjem delu bolj ali manj vzporedno potekajoče koritaste ledeniške doline: Vrata, Kot in Krma. Vrata se pri Mojstrani iztekajo v Zgornjesavsko dolino. Na izteku Kota in Krme pa se začne dolina Radovne, katere reka je v geološki preteklosti vase pretočila Kotarico in Krmarico. Prvotno sta se namreč podobno kot Triglavska Bistrica iz Vrat izlivali v Savo Dolinko.

Dolina Radovne ima do Krnice smer od severozahoda proti jugovzhodu in je vrezana med visokima kraškima planotama Pokljuko in Mežaklo. V ledenih dobah je tod polzel Radovnenški ledenik, ki se je širil do Blejskega kota. Dolinsko dno je ozko in prekrito z apnenčastim morenskimi gradivom, gruščem in prodrom. Strme bregove poraščajo mešani gozdovi, v katerih se vse bolj uveljavlja smreka. Na jugozahodnih pobočjih Mežakle najdemo tudi toploljubno združbo črnega gabra in malega jesena.

Reka Radovna izvira na več mestih pod Jutrovo skalo v Zgornji Radovni. Spomladi, ko se v visokogorju topi sneg, in med jesenskim deževjem izvira že pod Gogalovo domačijo na nadmorski višini okrog 700 m, sicer pa vzhodneje. Napajajo jo večinoma pod površjem tekoče vode, izvirajoče iz Triglavskega pogorja. Zbirata jih Kotarica in Krmarica. Podzemno v dolino Radovne pretakajo tudi vode z Mežakle in vzhodne Pokljuke, ki prihajajo na dan v obliki kraških izvirov (na primer Zmrzlek in Lipnik v Spodnji Radovni). V Krnici reka v ostrem kolenu zavije proti severovzhodu, teče skozi Grabče in Podhom, nato pa jo vklene Vintgar. Jugozahodno od Most se na nadmorski višini 460 m izliva v Savo Dolinko.

Podnebje je alpsko, z mrzlimi zimami in kratkimi, svežimi poletji. Zaradi lege globoko med planotama je dolina osojna in deležna le malo sončnega obsevanja. Letna količina padavin zelo niha; povprečje za obdobje 1961–1990 je 1937 mm.

Po pripovedovanju naj bi bile v Radovni prvotno le pašne planine gorjanskih kmetov. Šele kasneje naj bi se prebivalci stalno naselili.

Slika 1: Grbinasti travnik (foto: Jože Mihelič).

V zadnjih desetletjih živi v domačijah Zgornje Radovne, raztresenih po trikotno razširjenem severozahodnem delu doline, okrog 60 prebivalcev. Vas od Srednje Radovne loči ožina med Mežaklo (Jerebikovec, 1593 m) in hribom Kuhinja. Po ponovni zožitvi doline pri Debelem kamnu pridemo v Spodnjo Radovno, nekdanj imenovano Fužine. Srednja in Spodnja Radovna sestavljata razpotegnjeno naselje Radovna. Število Radovničanov močno upada; leta 1991 jih je bilo le še 17. Domačini se ukvarjajo predvsem z živinorejo in gozdarstvom, nekateri pa odhajajo na delo v bližnja središča. Od nekdanjega samooskrbnega poljedelstva se je ohranilo le gojenje krompirja. Ustavilo se je tudi več mlinov in žag.

Ker je dolina pomembno izhodišče poti v Triglavsko pogorje, so tu že v prejšnjem stoletju živeli številni gorski vodniki in nosači, ki so oskrbovali planinske postojanke. Od sredine tega stoletja pa do leta 1995 so tovor prenašali konji. Tovorjenje je v zadnjih letih nadomestil helikopterski prevoz.

NARAVNE VREDNOTE

Grbinasti travniki. Na apnenčastih ledeniških nanosih, predvsem talnih morenah dolinskega dna Radovne, so se razvila grbinasta tla. Travnike s takimi tlemi imenujemo grbinaste travnike. Grbinasti svet je površinska geomorfološka zanimivost, ki je dragocena tudi zaradi pestrega rastlinstva. Uvrščamo ga med naravne vrednote, pa tudi med kulturno dediščino, saj so ga domačini do današnjih dni ohranjali z dolgoletno ročno košnjo. Brez nje bi se zaresel z gozdom.

Da bi bila mogoča hitrejša obdelava, grbinaste travnike v zadnjih desetletjih vse pogosteje izravnavajo. Grbine za vselej izginejo, izginja pa tudi značilna kulturna krajina. V Radovni so grbinasti travniki ohranjeni le še na posameznih parcelah. V Zgornji Radovni nas na eni izmed njih na ta naravni pojav opozarja informacijska tabla Triglavskega narodnega parka.

V Julijskih Alpah najdemo valovit svet grbinastih travnikov v Radovni, Kotu, Krmi in Vra-

tih, poleg tega pa še v Bohinju, na Pokljuki in Mežakli ter v Posočju.

Gogalov lipovec v Zgornji Radovni. Mogočni Gogalov lipovec stoji poleg gospodarskega poslopja pred kmečko hišo (Zgornja Radovna 20) na nadmorski višini 733 m. Letošnja meritev debla na prsni višini je pokazala 642 cm obsega, torej ima drevo v premeru dobra 2 m. Na višini 6 m je v vejni pazduhi zrasla okrog meter visoka smreka, po vejah pa najdemo še štiri vrasle smrečice. Bogato razrasla krošnja je kroglasta in sklenjena ter brez suhih vej. Drevo je visoko približno 25 m. Lastnica Pavla Kogovšek ve povedati, da so še v prvi polovici tega stoletja obsekavali njegove veje za zimsko krmljenje ovac. Strokovnjaki so lipovcu pred dobrim desetletjem prisodili največ do 500 let starosti, a domačini trdijo, da ima 800 let. To starost najdemo zapisano celo na tematski karti.

Poključka soteska. Skoraj dva kilometra dolga Poključka soteska je do 50 m globoko vrezana v pobočja Pokljuke nad dolino

Radovne. V apnenčasto kamnino jo je pred približno 10.000 leti izdolbala Ribščica, ki je bila tedaj zaradi taljenja ledenikov močnejša. Voda je kasneje usahnila in se umaknila v podzemlje, za njo pa je ostala največja fosilna soteska v Sloveniji. Danes teče Ribščica po površju le po dolgotrajnejšem deževju.

Prepadne, celo previsne stene soteske se ponekod tako zbližajo, da nastanejo le nekaj metrov široke tesni. Vmesne razširitve se imenujejo vrtci. Prek najožjega dela soteske so že od leta 1930 speljani leseni mostovi, imenovani Galerije kraljeviča Andreja.

V Poključki soteski najdemo nekatere kraške oblike, na primer naravne mostove in votline. Ena najbolj znanih je Poključka luknja, krajši prehodni jamski rov pod severnim robom soteske. Pot skozi votlino je od nekdanj omoččala zložen prehod na zgornji rob soteske in naprej na ravnejši svet Stare Pokljuke. Morda je prav pomembnost tega prehoda povzročila, da še danes marsikdo pomotoma uporabi ime Poključke luknje kar za poimenovanje celotne soteske.

Slika 2: Deblo Gogalovega lipovca (foto: Jože Mihelič).

Slika 3: Slap Šum na reki Radovni je eden redkih slovenskih rečnih slapov (foto: Jože Mihelič).

Poključka soteska je tudi botanično in geološko zanimiva. Skoznje so speljali Slovensko geološko pot, ki se pričinja na Jezerskem, prečka Triglavski narodni park in se nadaljuje v osrednjo Slovenijo.

Gorjanska jama. Za Julijske Alpe je zaradi prevlade apnenčastega sveta značilna tudi prevotljenost podzemlja. Samo v Triglavskem narodnem parku je doslej poznanih 580 kraških jam, v Sloveniji pa več kot 7000. Vhod v leta 1937 odkrito Gorjansko jamo ali Šimnovo brezno leži v strmem pobočju Mežakle nad Krnico. Jama meri v globino največ 153 m, skupna dolžina rogov pa znaša okrog 1300 m. V preteklosti je bila urejena za turistični obisk, danes pa je dostopna le v spremstvu jamarjev.

Vintgar. Prvotno je Radovna tekla naravnost proti vzhodu. Sedanji presenetljivi rečni ovinek pri Krnici pa pojasni geološka zgodovina. V pleistocenu je namreč Bohinjski ledenik reki zaprl pot in na najnižjem prehodu se je pretočila v Savo Dolinko. V srednjetrjasni

trdi apnenec je izdolbila 1600 m dolgi Vintgar in ločila hrib Hom (834 m) od Mežakle (Boršt, 931 m). Zaradi precejšnje višinske razlike je bila vodna moč velika. Strme in prepadne stene korita so visoke od 50 do 100 m, višina z bukovimi gozdovi poraščenih pobočij pa znaša 250 m.

Bučanje vklejnene Radovne odmeva po tesni, ki je polna slapičev, brzic in draselj. Soteska in hkrati Triglavski narodni park se končata z mogočnim 13-metrskim slapom Šumom, ki je eden redkih slovenskih rečnih slapov.

Slap je bil že dolgo znan, soteska Vintgar pa je bila vse do leta 1891 neraziskana. Prva sta jo raziskala takratni gorjanski župan Jakob Žumer ter blejski fotograf in kartograf Benedikt Lergetporer. Pod Žumrovim vodstvom so se lotili zahtevnih del za ureditev zavarovane turistične poti skozi Vintgar. Otvoritev je bila 26. avgusta leta 1893. Od tedaj je Vintgar priljubljena izletniška točka in naša najbolj obiskana soteska.

KULTURNA DEDIŠČINA

Pocarjeva domačija. Z razmahom gradenj v drugi polovici tega stoletja so začeli postavljati enolične, t. i. moderne stavbe in hkrati prezidavati stare objekte. Pri tem niso upoštevali za pokrajino značilnih arhitekturnih prvin. Začelo se je pozabljanje tradicionalne arhitekture, zmanjševanje pestrosti slovenske kulturne krajine in razvrednotenje ljudskega stavbarstva. Le redke domačije so ostale neokrnjene, med njimi tudi Pocarjeva domačija v Zgornji Radovni. Kompleks hiše in gospodarskih poslopij predstavlja izjemno dragocen spomenik etnološke dediščine v Triglavskem narodnem parku.

Točna starost Pocarjeve domačije ni poznana; o njej lahko sklepamo le na podlagi listin, najdenih v hiši. Ime Potzer je prvič zapisano v listini iz leta 1672. Še vedno ni jasno, kje je med letoma 1672 in 1775 (ta letnica je namreč vrezana v hišni stropni tram) stala predhodnica današnjega stanovanjskega objekta. Domačijo v gruči sestavljajo stanovanjska hiša in gospodarsko poslopje ter hlev za drobnico,

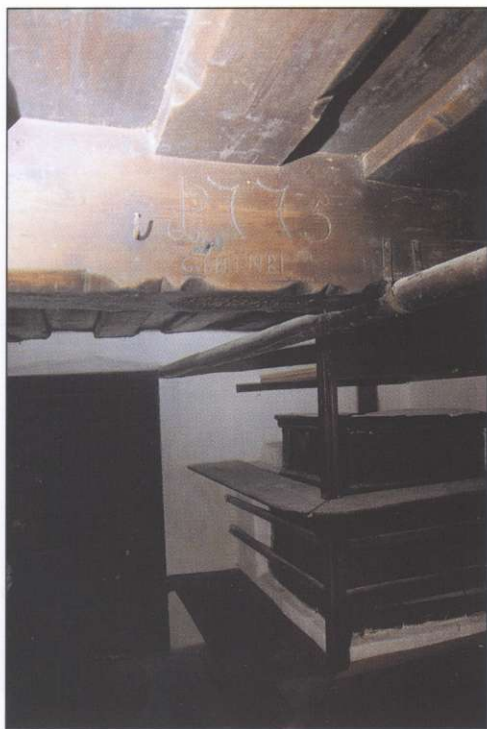
svinjak in stegnjeni kozolec. Stanovanjska stavba je pritlična, zidana in ima tradicionalni tloris. Iz osrednje veže je dostop v »hišo« s hišno kamro, v črno kuhinjo, v kamro za preužitkarje, v klet in na podstrešje. Ob zamenjavi talnih desk in odstranjevanju nasutega materiala so ugotovili, da je bila hiša postavljena na grbi-nastem travniku.

Zunanost stanovanjske stavbe je ostala skoraj nespremenjena. Vhod v hišo je polkrožen z lesenimi enokrilnimi vrati. Nad njimi je stara hišna številka 13, ki je bila kasneje spremenjena v 25. Pročelje krasita freski Križanega z Marijama in Višarske Marije. Slednja je nekakšen kažipot romarjem, saj se pojavlja na hišah, ki stojijo ob poti proti Višarjam. Hišo prekriva dvokapna streha s čopoma in leseno kritino.

Gospodarsko poslopje je nadstropna, delno zidana in delno lesena stavba. V pritličju najdemo štiri med seboj ločene prostore: goveji, ovčji in kozji hlev ter listnjak. Vhode imajo z dvoriščne strani. V nadstropju je dvoje prostorov: »pod« za mlatenje ali otepanje žita in senik.

Slika 4: Pocarjeva domačija v Zgornji Radovni (foto: Jože Mihelič).

Slika 5: Letnica 1775 na hišnem tramu
(foto: Jože Mihelič).

V začetku devetdesetih let je Javni zavod TNP domačija, ki je ostala prazna, odkupil. Obnovitvena dela je prevzel Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Kranja.

Kot kulturni spomenik je Pocarjeva domačija spomeniško urejena in muzejsko opremljena; tako obiskovalcem vsaj delno predstavi tukajšnje življenje in delo ter stavbno dediščino preteklih stoletij. V hiši so na ogled le izbrani predmeti, ki naj bi sestavljali celovito opremo posameznega prostora v določenem času, preostale pa hrani jeseniški muzej. V gospodarskem poslopiju so razstavljeni kmečko orodje in vozovi, hkrati pa je tam tudi informacijska točka Triglavskega narodnega parka. Na razstavnih panojih so prikazane naravne vrednote doline Radovne, naravni rezervat Zelenci, arhitekturna dediščina pašnih planin v Julijskih Alpah, biološko kmetovanje, oglarjenje in drugo.

Pocarjeva domačija je bila odprta 7. avgusta letos. Žal v prvih mesecih še ne bo redno

odprta, zato je o možnosti ogleda potrebno povprašati na Upravi Triglavskega narodnega parka na Bledu.

Psnakova žaga in mlin. Kmalu pod izvirov Radovne pod Gogalovo domačijo stojita Psnakova žaga in mlin. Tam ima reka le spomladi in jeseni dovolj moči za pogon vodnih koles za mlinski kamen in za žago venecijanko. V mlinu je le en »črni kamen« o mletje tistih žit (rži, ovs, ječmena in ajde), ki so uspevale v tej alpski dolini. Mlel je le za potrebe domačinov iz Zgornje Radovne. Izraba vode je bila skrbno premišljena, saj je za vodnim kolesom mlina poganjala še žago, ki je na dan lahko razrezala do 1 m³ lesa.

Kdaj sta bila zgrajena mlin in žaga, ni znano. Za potrebe Psnakove domačije sta obratovala še do sedemdesetih let. Leta 1992 ju je njen lastnik Alojz Lipovec pričel obnavljati in v letu 1998 je bila žaga urejena za ponovno, a tokrat le muzejsko obratovanje.

Obe stavbi pričujeta o zgodovinsko in tehnološko zanimivem primeru nekdanjega ljudskega znanja in človekove prilagodljivosti naravnim danostim.

Spomenik v Srednji Radovni. V Srednji Radovni so ob cesti pri mostu kot del spomenika ohranjene ruševine Smolejeve hiše in spomenik v obliki velike kamnite dlani. Nosi ime na 24 ljudi, ki so leta 1944 zgoreli skupaj s požganimi domačijami.

1. Bizjak, J., Knific, V., Lukan Klavžer, T. 1999: Pocarjeva domačija. Zbirka vodnikov *Kulturni in naravni spomeniki Slovenije*. Ljubljana.
2. Melik, A. 1954: *Slovenski Alpski svet*. Ljubljana.
3. Zupančič, T., Skumavec, J. 1998: Je Gogalov lipak mlajši? *Proteus*, 60, št. 9–10. Ljubljana.